

Seçim, Darbe, Kriz: Myanmar'ın Bitmeyen Demokrasi Deneyi

Kadir ŞAHİN¹

Özet

Myanmar, 1948'de İngiliz sömürgesinden bağımsızlığını kazanmıştır. Bu araştırmanın amacı, 2020 seçimleriyle demokratik meşruiyet kazanan sivil yöneticilerin 2021 askeri darbesiyle görevden uzaklaştırılmasının Myanmar'ın demokrasi deneyimi üzerindeki etkilerini incelemektir. Hipotez, sivil yönetime geçen iktidarın 2021 darbesiyle geçersiz kılınarak demokratikleşme sürecinin engellendiği yönündedir. Çalışmada nitel yöntem kullanılmış, veri kaynakları olarak akademik makaleler, kitaplar, uluslararası raporlar ve güvenilir haberler değerlendirilmiştir. Veriler belge ve içerik analizi yöntemleriyle yorumlanmıştır. Myanmar'ın siyasal tarihi, sömürgecilik, kısa süreli demokrasi deneyimleri ve askeri darbelerle şekillenmiştir. Ordu, demokratik geçişleri engellemiş ve 2008 Anayasası ile milletvekili kontenjanının %25'ini kontrolünde tutmuştur. 2011'de başlayan demokrasi süreci 2015 ve 2020 seçimleriyle ilerlemiş, ancak 2021 darbesiyle kesintiye uğramıştır. Darbe, iç savaş, kitlesel gösteriler, gözaltılar ve milyonlarca göçle sonuçlanmıştır. Silahlı muhalifler "Üç Kardeşler İttifakı" altında birleşmiştir. Araştırma, 2011–2025 dönemini kapsayarak 28 Aralık 2025 seçimlerine etkilerini incelemiştir.

Anahtar Kelimeler: Myanmar, Askeri Darbe, Cunta İdaresi, Demokrasi, İç Savaş

Election, Coup, Crisis: Myanmar's Unending Experiment with Democracy

Abstract

Myanmar gained independence from British colonial rule in 1948. The aim of this research is to examine the effects of the removal from office of civilian leaders, who gained democratic legitimacy in the 2020 elections, through the 2021 military coup on Myanmar's experience of democracy. The hypothesis is that the transition to civilian rule was invalidated by the 2021 coup, thereby obstructing the democratisation process. The study employed qualitative methods, with academic articles, books, international reports and reliable news sources serving as data sources. The data were interpreted using document and content analysis methods. Myanmar's political history has been shaped by colonialism, brief experiments with democracy and military coups. The military has obstructed democratic transitions and retained control over 25 per cent of parliamentary seats under the 2008 Constitution. The democratic process that began in 2011 progressed with the 2015 and 2020 elections, but was interrupted by the 2021 coup. The coup resulted in civil war, mass protests, detentions and millions of refugees. Armed opposition groups have united under the 'Three Brothers Alliance'. The study covers the period 2011–2025 and examines its impact on the 28 December 2025 elections.

Keywords: Myanmar, Military Coup, Junta Regime, Democracy, Civil War

¹ Kadir Şahin, Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Adayı (Phd), Çorlu/Tekirdağ, kadirshahindw@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6848-2152

Giriş

Tunuslu Muhammed Buazizi'nin kendini ateşe vermesiyle başlayan Arap Baharı'na benzer bir toplumsal dalga, son yıllarda Myanmar, Nepal, Bangladeş ve Endonezya'da da ortaya çıkmıştır. Z kuşağının demokrasi, özgürlük ve siyasal katılım taleplerinin yükselişi, bölgesel ölçekte "Muson Baharı" olarak nitelendirilebilecek yeni bir dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Nepal'de "Gen Z Devrimi", Bangladeş'te "Haşina Devrimi" ve Endonezya'da "Dark Indonesia" hareketi çerçevesinde gençlik, belirli ölçülerde siyasal taleplerine ulaşmayı başarmıştır. Sınır komşusu devletlerde gençlerin ve geniş halk kesimlerinin demokratik yönelimleri karşılık bulurken Myanmar, askeri vesayetten çıkma konusunda benzer bir başarıyı gösterememiştir. Myanmar'da askeri yönetim, 2011 yılında demokrasiye geçiş sürecinde kayda değer bir adım atarak iktidarı sivillere devretmiş; 2015 ve 2020 yıllarında yapılan genel seçimlerle demokratikleşmenin kurumsal temelleri atılmaya başlanmıştır. Ancak bu olumlu gelişmeler, 2021 yılında ordunun seçimlerde hile yapıldığı iddiasıyla sonuçları tanımaması ve yönetime yeniden el koymasıyla kesintiye uğramıştır. Myanmar, 1948 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmış olmakla birlikte, kısa dönemli sivil yönetimler görülse de ülkenin büyük ölçüde askeri otoritenin kontrolünde kaldığı söylenebilir. Bu nedenle "Myanmar 1948'den beri askerlerin yönetimindedir" ifadesi genel çerçevede yanlış olmayacaktır. Demokrasi ve demokratikleşme deneyimleri ise, hem devlet yönetiminde hem de Myanmar toplumunda sınırlı süreli geçiş denemeleri olarak kalmış ve kalıcı kurumsallaşmaya ulaşamamıştır.

Bu araştırmanın hipotezi, 2020 genel seçimleri sonucunda askeri yönetimden sivil yönetime devredilen iktidarın, 2021 yılında gerçekleştirilen askeri darbe ile fiilen geçersiz kılındığı ve bu müdahalenin Myanmar'ın demokratikleşme sürecini ciddi biçimde sekteye uğrattığı yönündedir. Araştırmanın temel amacı, 2020 seçimleriyle demokratik meşruiyet kazanarak iktidara gelen sivil yöneticilerin 1 Şubat 2021 askeri darbesiyle görevden uzaklaştırılmasının, Myanmar'ın demokrasi deneyimi üzerindeki siyasal ve kurumsal etkilerini analiz etmektir. Bu doğrultuda çalışmanın temel araştırma sorusu, 2021 askeri darbesiyle 2020 seçim sonuçlarının fiilen iptal edilmesinin Myanmar'ın demokratik siyasal yaşamını nasıl ve ne ölçüde etkilediğidir. Çalışma, Myanmar'ın demokrasiye geçiş girişimlerinin askeri müdahaleler aracılığıyla nasıl kesintiye uğradığını, özellikle 1 Şubat 2021 askeri darbesi sonrasında yaşanan iç politik gelişmeler bağlamında inceleyerek literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın kapsamı, Myanmar siyasal tarihinde 2020 genel seçimleri ile 2025 yılı Ekim ayı arasındaki dönemi içermektedir.

Bu çalışmada, 2020 seçimlerinin ardından gerçekleştirilen 2021 askeri darbesinin Myanmar'ın demokratik dönüşüm süreci üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; veri toplama, örneklem seçimi ve analiz aşamaları analitik ve bütüncül bir çerçevede ele alınmıştır. Veri kaynakları olarak güncel akademik makaleler ve kitaplar, uluslararası kuruluş raporları, hükümet yetkililerinin resmi açıklamaları, çevrimiçi web siteleri ve uluslararası ölçekte güvenilir haber kaynakları kullanılmıştır. Bu kaynaklar geçerlilik, güvenilirlik ve araştırmanın amacına uygunluk ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Verilerin yorumlanması ve analizinde belge analizi ile içerik analizi yöntemleri uygulanmıştır. Bulguların değerlendirilmesi ve raporlanması sürecinde nesnellik kriterlerine ve akademik standartlara bağlı kalınarak araştırmanın bilimsel güvenilirliği artırılmıştır. Kullanılan yöntem, yalnızca Myanmar'ın demokratik dönüşüm sürecini açıklamakla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda bu süreç bağlamında ortaya çıkan sosyal, siyasal ve asker-sivil ilişkilerini anlamaya ve çözümlenmeye de olanak sağlamaktadır.

Bu araştırmada, Guillermo O'Donnell'in siyaset bilimi literatürüne kazandırdığı "Demokratik Geçiş Teorisi" kuramsal çerçeve olarak kullanılacaktır. O'Donnell, bir ülkede demokrasiye geçiş ya da demokratikleşmenin tek seferlik bir olay değil, zamana yayılan ve belirsizlikler içeren bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Robert Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri* adlı eserinde, bir siyasal rejimin poliarşi olarak tanımlanabilmesi için yedi temel özelliğin varlığını gerekli görmektedir. Bu özellikler; seçilmiş yetkililer, özgür ve adil seçimler, kapsayıcı oy hakkı, göreve aday olma hakkı, ifade özgürlüğü, alternatif bilgi kaynaklarına erişim ve dernek özerkliği olarak sıralanmaktadır (Dahl, 1989, s. 221). O'Donnell, Dahl'ın bu yedi maddelik çerçevesini genişleterek řu eklemeleri yapmaktadır: "Dahl'ın listesine başka nitelikler de eklenmeli. Birincisi, seçilmiş (ve bazı atanmış) yetkililerin anayasal olarak belirlenen görev sürelerinin bitiminden önce keyfi olarak görevden alınmaması gerektiğidir.... İkinci bir ekleme ise, seçilmiş yetkililerin, özellikle silahlı kuvvetler olmak üzere, seçilmemiş diğer aktörler tarafından ağır kısıtlamalara, vetolara veya belirli politika alanlarından dışlanmaya tabi tutulmaması gerektiğidir.." bu eklemelerle birlikte Dahl'ın yedi maddeden oluşan poliarşi tanımı dokuz ölçüte çıkarılmıştır (O'Donnell, 1996, s. 35). Son madde, demokratik rejimlerin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahip olup, silahlı kuvvetlerin siyasal iktidar üzerinde vesayetçi bir denetim kurmaması gerektiğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

O'Donnell'in tanımladığı "Delegasyoncu demokrasi", yasama, yürütme ve yargı arasındaki kuvvetler ayrılığının zayıfladığı, güçler dengesinin bozulduğu ve siyasal otoritenin tek bir merkezde yoğunlaştığı yönetim biçimlerini ifade etmektedir. Bu sistemde güçler arasındaki sınırlar net değildir; aksine, yetkiler iç içe geçmiş ve kurumsal denge mekanizmaları büyük ölçüde işlevsiz hale gelmiştir. O'Donnell'e göre bu tür yönetim modellerinde demokratik rejimlerin konsolidasyon ve ilerleme kapasitesi oldukça sınırlıdır (O'Donnell, 1994, s. 54). Myanmar, 2011 yılında askeri yönetimden sivil yönetime geçiş sürecini başlatarak demokratikleşme yönünde önemli bir adım atmıştır. Bu dönemde, demokratik kurumların güçlendirilmesi ve demokratik normların yerleşmesi açısından sınırlı da olsa bir kurumsallaşma süreci gözlemlenmiştir. Ancak 2021 yılında gerçekleştirilen askeri darbe ile ordu yeniden iktidarı ele geçirmiş; bu müdahale, Myanmar'ın demokratikleşme sürecini kesintiye uğratarak daha önce elde edilen kurumsal kazanımların önemli ölçüde gerilemesine yol açmıştır.

2020 Seçimler-2021 Askerî Darbesi ve Demokratik Krizin Derinleşmesi

Myanmar'ın siyasal tarihi, büyük ölçüde askerî vesayet altında şekillenmiş olup ülke, modern dönemde süreklilik arz eden bir darbeler döngüsü nedeniyle yönetim biçimini defalarca değiştirmek zorunda kalmıştır. Ordu, 1962, 1990 ve 2021 yıllarında yönetime el koyarak siyasal alanda belirleyici bir aktör haline gelmiş; bu müdahaleler sırasıyla 26 yıl, 25 yıl ve günümüze dek yaklaşık dört yıldır süren askeri yönetim dönemleri yaratmıştır (Sun, 2023). Bu süreçler, Myanmar'da kalıcı bir otoriterleşme eğilimini pekiştirirken, sivil-asker ilişkilerinin belirgin biçimde asker lehine bozulmasına yol açmıştır. Myanmar, 1948 yılında bağımsız bir ulus devlet olarak kurulmasına rağmen, siyasal sisteminde derin bir kurumsal istikrarsızlık ve siyasal süreksizlik gözlemlenmektedir. Ülkede 1947, 1974 ve 2008 yıllarında üç ayrı anayasa kabul edilmiş olmakla birlikte, 1962-1974, 1988-2011 ve 2021'den günümüze uzanan dönemlerde anayasal düzen fiilen ortadan kaldırılmış, anayasal askıya alma pratiği olağan bir yönetim biçimine dönüşmüştür. Askerî yönetimler sırasında mevcut anayasalar ya tamamen yürürlükten kaldırılmış ya da işlevsiz

hale getirilmiş; bu durum hukukun üstünlüğünün erozyonunu derinleştirmiştir (Constitutionnet, 2022).

Myanmar'ın 1948 ile 2025 yılları siyasi tarihinin özeti:

“Siyasi sistemle ilgili soruların merkeze alınması, Myanmar'ın tarihi ve varlığının akademi ve ötesinde anlaşılma biçimini etkiledi. 1988 ayaklanmaları ve 2011'deki geçiş süreci, ülkenin ana akım tarih yazımında standart referans noktaları haline gelmekle kalmadı: daha genel olarak, Myanmar'ın bağımsızlık sonrası tarihi, siyasi sistemlerin yapısını ve değişimini yansıtan bir dizi dönem olarak anlatılmaktadır. Bu anlatımda, ülkenin İngiliz sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanmasının ardından, 1948 ile 1962 yılları arasında kısa süreli bir parlamenter demokrasi denemesi yaşandı, ancak bu deneme, on yıllar sürece bir izolasyon ve diktatörlük dönemini müjdeleyen bir askeri darbeye son buldu. Bu durum, 1988'deki demokrasi yanlısı ayaklanmalara kadar sürdü. Bu ayaklanmalar, 1990'da çok partili seçimlerin yapılmasına ve NLD'nin kesin zaferinin ordu tarafından şiddetli bir şekilde tersine çevrilmesine yol açtı. Bir sonraki dönem genellikle 1990 ile 2011 arasındaki dönem olarak tanımlanır ve bu dönem de yine askeri diktatörlükle karakterize edilir. 1996, 1998 ve 2007 yıllarında olduğu gibi demokratik protestolarla kesintiye uğrayan bu dönem, 2011 yılında siyasi reformların başlatılmasıyla sona erdi ve 2021 yılındaki darbeye şiddetli bir şekilde tersine çevrilen on yıllık demokratikleşme sürecini beraberinde getirdi. Bu süreç, askeri diktatörlüğe karşı Bahar devrimini tetikledi.” (Brenner,2024, s. 762).

2011 yılında Myanmar'da askeri yönetimin iktidarı kademeli olarak sivillere devretmeye başlaması, ülkenin demokratikleşme, kurumsallaşma ve sivilleşme süreçleri açısından kritik bir siyasi kırılma noktası oluşturmuştur. Askeri darbeye yönetime gelen Than Shwe'nin görevden ayrılmasıyla birlikte iktidara gelen Thein Sein, artan meşruiyet arayışları doğrultusunda reformist bir siyasi çizgi benimsemiş; bu bağlamda Myanmar'da demokratik seçimlerle iş başına gelen ilk devlet başkanı olmuştur. Aung San Suu Kyi liderliğindeki Ulusal Demokrasi Birliği (NLD) partisinin siyasi hayata yeniden dâhil edilmesi, ülkede çoğulculuk ve katılım temelli bir siyasi dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. NLD, 2012 ve 2015 genel seçimlerinde Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu elde ederek iktidar partisi konumuna yükselmiş ve siyasi uzlaşma arayışlarını güçlendirmiştir (Nakanishi ve Osada, 2016, s. 2-4). Bu süreçte NLD öncülüğünde Htin Kyaw'ın Myanmar'ın ilk sivil devlet başkanı olarak seçilmesi, siyasi liberalizasyon ve yönetim anlayışının kurumsal düzeyde pekişmesine katkı sağlamıştır (Bunte vd., 2019, s. 253). Öte yandan, U Thein Sein liderliğindeki Birleşik Dayanışma ve Kalkınma Partisi (USDP), 23 yıllık askeri yönetimin ardından siyasi, sosyal, yerel ve yönetsel alanlarda kapsamlı reform vaatlerinde bulunarak uzun vadeli istikrar hedefini öne çıkarmıştır (Bunte ve Jörn, 2015, s. 15).

8 Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde Ulusal Demokrasi Birliği (NLD), senatoda 138, mecliste ise 238 milletvekili kazanmıştır. Ancak askeri darbeye yönetime gelen Birlik Seçim Komisyonu, NLD'nin ülke genelinde seçim hileleri yaptığı gerekçesiyle seçim sonuçlarını iptal etmiştir (Yıldız, 2021). 2020 seçim sonuçlarına göre NLD, geçerli oyların %83'ünü almıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Myanmar parlamentosunda toplam 1.171 milletvekili sandalyesi bulunmaktadır. 2008 yılında yapılan anayasa değişikliği ile askeri cunta yönetimi, bu sandalyelerin dörtte birini (%25) ordu kontenjanına ayırmıştır; söz konusu kontenjan hem ulusal meclisi hem de yerel meclisleri kapsamaktadır. Ayrıca aynı anayasal düzenleme ile İçişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı

ve Sınır İşleri Bakanlığı üzerinde ordunun gözetim ve denetim yetkisi tanınmıştır (BBC, 2020). Bu durum, demokratik temsilin sınırlanması, ordunun siyasi hegemonya kurması ve sivil yönetim üzerinde fiili bir vesayet ortamının oluşmasıyla birlikte, ülkenin meşruiyet, egemenlik ve istikrar alanlarında ciddi sıkıntılar yaşamasına yol açmaktadır. Anayasal düzenlemeler, ordunun yetkilerinin kurumsallaşması ve otoriterleşme sürecinin derinleşmesine hizmet etmiş, dolayısıyla demokratik süreçlerin güçlenmesini engellemiştir. Bu bağlamda, Myanmar'daki siyasi yapı, sivil yönetim ile askeri güç arasında devam eden bir güç mücadelesi ve temsil krizini ortaya koymaktadır.

Milletvekili kontenjanının %25'inin askerlere ayrılması, Myanmar'da kısmen de olsa askeri vesayetin sürdüğünü göstermektedir. Üstelik bu milletvekillerinin seçimle değil atanma yoluyla belirlenmesi, demokratik teamüllerle bağdaşmamaktadır. Yapılan siyasal reformlar, ordunun yönetim üzerindeki gücünü korumasına ve artırmasına hizmet etmiş; böylece Myanmar'da ordu, sivil alanı baskı altında tutarken kendi itibar ve otoritesinin sürekliliğini yasal güvence altına almıştır (Brenner ve Schulman, 2019, s. 31). 2020 seçimleri, halkın büyük çoğunlukla askeri yönetimden sivil iktidara geçişi desteklediğini göstermektedir. Ancak ordunun anayasal ayrıcalıkları ve yürütme gücü üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, ülke demokrasisinin hâlâ istikrarsız olduğu anlaşılmaktadır. Ordunun sahip olduğu bu yetkiler demokratik teamüllere aykırı olmakla birlikte sivil iktidarın yetkilerini ciddi ölçüde sınırlamaktadır. Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, iktidarın hayata geçirdiği reformların etkisinin sınırlı kaldığı; ordunun demokrasi üzerinde etkin bir güce sahip olduğu ve ülkedeki demokratik yaşamın yalnızca sembolik olarak var görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

1 Şubat 2021 tarihinde Myanmar ordusu yönetime el koymuş ve Min Aung Hlaing, Devlet İdare Konseyi Başkanı olarak ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Darbenin hemen ardından ordu, Aung San Suu Kyi başta olmak üzere politikacılar, bürokratlar, sivil toplum kuruluşu yöneticileri ile dini ve siyasi liderler gibi kendisine muhalif olabilecek kişileri gözaltına almıştır. Söz konusu kişiler hakkında, rejime muhalefet suçlamasıyla siyasi yargılamalar ve tutuklamalar ülke genelinde sürdürülmüştür (İnsan Hakları Konseyi, 2025, s. 1). İktidardaki rejimin seçim kazanma olasılığı düşük olduğunda, muhalefeti ve rejim karşıtlarını baskı altına alma eğilimi artmaktadır. Geçiş dönemi rejimleri, iktidarlarını korumak amacıyla muhalefeti yargı ve politik baskılarla sınırlayarak seçimleri kazanma şanslarını artırmaya çalışır. İktidarın rakiplerini itibarsızlaştırma kampanyaları ve yürüttüğü propagandalar, rejimin meşruiyetini zayıflatma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Reny, 2020, s. 1077). Bu gelişmeler, Myanmar'da demokrasinin yerleşmesinde veya ortadan kalkmasında ordunun belirleyici rolünü açık bir şekilde göstermektedir. Muhalifleri sindirme ve yargılama uygulamaları, sivil iktidarın ve muhalefetin işlevini kısıtlamakta, ülkenin siyasi istikrarını zayıflatmaktadır.

Ordunun yönetime el koyması ve seçilmiş hükümeti göreve başlatmaması, ülke genelinde toplumsal olayların başlamasına yol açmıştır. Myanmar halkı, her gece evlerinin önünde tencere ve tavalar çalarak orduyu protesto etmiştir. Ordunun göstericileri tutuklama girişimleri çoğu zaman halk tarafından engellenmiştir. Gösterilere ülkenin büyük bir kısmı katılmış ve halkın özgürlük ile demokrasi talepleri ordu tarafından bastırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kamu görevlileri de sivil itaatsizlik eylemleriyle göstericilere destek vermiştir. Cunta yönetimi tarafından rejim muhaliflerine yönelik gerçekleştirilen operasyonlar sonucunda yaklaşık 22.000 siyasi tutuklu bulunmaktadır (The Guardian, t.y.). Askeri yönetime karşı ülke genelinde direniş hareketleri başlamış; etnik gruplar, çeşitli milis güçler ve dini topluluklar bu direnişe katılmıştır (Palival, 2024). Darbenin ilerleyen

dönemlerinde milis güçler, “Üç Kardeşler İttifakı” adı altında birleşik bir cephe oluşturmuştur. Bu ittifakta Myanmar Ulusal Demokratik İttifak Ordusu, Budist Arakan Ordusu ve Ta'ang Ulusal Kurtuluş Ordusu yer almıştır (Akcan, 2024). Günümüzde rejim karşıtı muhalif direniş örgütleri, Myanmar topraklarının yaklaşık %42'sinde, askeri cunta ise %21'inde hâkim durumdadır. Bu durum, askeri yönetimin merkezi otoritesinin zayıfladığını göstermektedir. Ülke, çok merkezli bir siyasal güç savaşı içine girmiştir.

Yeniden Siyasallaşan Myanmar: Direniş, Toplum ve Demokrasi Arayışı

2021 yılında gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında Myanmar, olağanüstü hâl kanunu (OHAL) çerçevesinde yönetilmiştir; OHAL, Temmuz 2025 itibariyle kaldırılmış ve Myanmar Seçim Komisyonu ülke genelinde 28 Aralık 2025 tarihinde seçimlerin yapılacağını duyurmuştur (NTV, 2025). Ülke nüfusunun yaklaşık %33'ünü 15-35 yaş arası gençler oluşturmaktadır ve darbe sonrası tepkilerin merkezinde bu grup yer almıştır. Gençler, demokrasinin yeniden tesis edilmesi amacıyla sokak gösterileri düzenlemiş, kültürel ve sanatsal etkinlikler yoluyla toplumsal farkındalık yaratmıştır; ancak askeri yönetim bu barışçıl eylemleri güvenlik güçleri aracılığıyla bastırmıştır. 2024 yılında başlatılan zorunlu askerlik uygulaması, hem erkekleri hem de kadınları kapsayacak şekilde genişletilmiş ve yönetim tarafından gençlerin direnişlerini engelleme bir aracı olarak kullanılmıştır (Ebead, 2025). Bu bağlamda, 18-35 yaş arasındaki gençler, gözaltılar, kötü muamele, işkence, temel hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılma gibi ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır; eğitim, ifade özgürlüğü ve internet erişimi gibi haklar da ciddi şekilde kısıtlanmıştır (Birleşmiş Milletler Myanmar İnsan Hakları Raporu, 2025, s. 6). Bu nedenle gençler, ülkenin demokratikleşmesi için sokak gösterileri düzenlemiştir.

Myanmar'da gençler, 2021 askeri darbesi sonrasında ortaya çıkan ekonomik ve siyasal istikrarsızlık ortamında ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu koşullar, gençlerin hem silahlı gruplara katılım riskini artırmış hem de yurt dışına göç etmelerine zemin hazırlamıştır. Silahlı Kuvvetler Başkomutanı ve Askeri Hükümet Başkanı Min Aung Hlaing'in Halk Askerlik Hizmeti Yasası'nı yeniden yürürlüğe koyması, gençlerin ülkeyi terk etmesinde belirleyici bir etken olmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 79/182 sayılı kararı uyarınca, uluslararası hukuk çerçevesinde göç edenlerin güvenli bir şekilde geri dönmelerinin sağlanması tavsiye edilmektedir (Birleşmiş Milletler Raporu, 2024, s. 7). Askeri darbe nedeniyle üç milyondan fazla kişi yerinden göç etmek zorunda kalmıştır (Horsey, 2024). Ayrıca, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, Myanmar'daki genel durumu her yıl uluslararası kamuoyuna raporlamaktadır; Konsey, 2025 yılında 58/20 ve 59/L.21; 2024 yılında 55/20 ve 36/1; 2023 yılında ise 52/31 ve 53/26 sayılı raporlarını kamuoyuna açıklamıştır. Birleşmiş Milletler raporları, Myanmar'daki askeri yönetimin uyguladığı baskıları, demokratikleşme süreçlerindeki aksaklıkları ve özellikle gençlerin maruz kaldığı mağduriyetleri uluslararası kamuoyuna aktarmakta ve farkındalık yaratmaktadır. Gençler, politik baskı ve marjinalleşme ile radikalleşme riskleri arasında sıkışmış; bu durum, bazıları için ülkeyi terk etmeyi son çare olarak değerlendirmelerine yol açmıştır. Bu bağlamda, BM raporları ülke içindeki siyasal baskı düzeyini ve gençlerin güvenlik algısını anlamak açısından önemli bir veri kaynağı teşkil etmektedir.

1 Temmuz 2024–30 Haziran 2025 tarihlerini kapsayan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Myanmar raporu, askeri yönetimin ülke genelinde uyguladığı insan hakları ihlallerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Raporda, işkence, tecavüz, zorla tecavüz ve diğer cinsel şiddet eylemlerinin yaygın şekilde uygulandığı belirtilmiş ve bu ihlallerin özellikle gençler ve kadınlar üzerinde ciddi etkiler yarattığı vurgulanmıştır

(Bağımsız Soruşturma Raporu Myanmar, 2025, s. 5-6). Freedom House tarafından yayımlanan “Dünyada Özgürlük 2024” raporuna göre Myanmar, 100 üzerinden yalnızca 8 puan alarak “Özgür değil” statüsünde değerlendirilmiştir. Bu puanlamada, “Siyasi Haklar” başlığı altında 40 üzerinden 0 puan, “Sivil Özgürlükler” başlığı altında ise 60 üzerinden 8 puan verilmiştir (Freedom House, t.y.). Benzer şekilde, Freedom House’un “İnternette Özgürlük 2024” raporunda Myanmar, 100 üzerinden 9 puan alarak “en az özgür” devlet kategorisinde yer almıştır; raporda “Erişim Engelleri” başlığında 25 üzerinden 2, “İçerik Sınırlamaları” başlığında 35 üzerinden 5 ve “Kullanıcı Haklarının İhlalleri” başlığında 40 üzerinden 2 puan verilmiştir (Freedom House, t.y.). Bu durum, ülkenin internet özgürlüğünün tamamen devlet kontrolüne alındığını ve gençlerin dijital ortamda örgütlenme ve ifade özgürlüğünün ciddi biçimde kısıtlandığını göstermektedir. Özellikle sosyal medya platformlarına VPN ile bağlanan veya çevrimiçi eylemlere katılan bireylerin cezalandırıldığı; kamusal ve özel yaşamın askeri yetkililer tarafından sürekli gözetim altında tutulduğu ifade edilmektedir. Bu çerçevede, Myanmar ordusunun devrimden bu yana ülkeyi şiddet ve baskı ile yönettiği, gençlerin eğitim, iletişim ve toplumsal katılım haklarının sistematik olarak ihlal edildiği söylenebilir (Swift ve Turnel, 2025).

Myanmar’daki devlet terörü yalnızca sıradan sivilleri değil, aynı zamanda ülkenin tanınmış isimlerini ve muhalif figürlerini de hedef almıştır. Özellikle milletvekili Phyoo Zeya Thaw, yazar Ko Jimmy, Hla Myo Aung ve Aung Thura Zaw’ın idam edilmesi, ordunun muhalifler arasında herhangi bir ayırım gözetmediğini ve iktidarını sürdürmek için her türlü baskıcı yöntemi kullanmaya hazır olduğunu göstermektedir. Bu idamlar, yalnızca bireysel hakların ihlali olarak değil, aynı zamanda toplumsal korku yaratma ve muhalefeti sindirme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Myanmar anayasasına göre idam cezası 1988’den beri uygulanmamaktadır; ancak 2021 yılında gerçekleşen askeri darbe ile iktidarı ele geçiren cunta, bu anayasal kısıtlamayı fiilen devre dışı bırakmış ve idamı yeniden uygulamaya koyarak hukuk sistemini kendi çıkarları doğrultusunda işlevsel hâle getirmiştir (BBC, 2022). Bu durum, ülkenin hukukun üstünlüğü ilkesinin tamamen askeri vesayet altında olduğunu ve insan hakları ihlallerinin sistematik bir hâl aldığını göstermektedir. Muhalefet üzerindeki baskı ve uygulanan şiddet, ordunun eylemlerini meşrulaştırma stratejisinin bir parçası olarak görülebilir. İdam edilen kişilerin ülke genelinde ve toplum nezdinde tanınmış ünlü isimler olması, askeri yönetimin topluma yönelik gözdağı verme amacını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, insan hakları ihlalleri ve uluslararası normların çiğnenmesi, askeri yönetimin meşruiyetini pekiştirmek ve siyasi kontrolünü sürdürmek için başvurduğu stratejik bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

2021 askeri darbesi, 2011 yılında Birleşik Dayanışma ve Kalkınma Partisi (USDP) ile başlayan demokratikleşme sürecini sona erdirmiştir. USDP, bu geçiş döneminde Myanmar’ı askeri idare ve vesayet altında olmaktan demokratik yönetim ve hukuk devleti çerçevesinde bir demokrasiye taşımayı, iç karışıklıkların olmadığı istikrarlı ve barışçıl bir ortam oluşturmayı, ayrıca kapitalist-liberal bir serbest piyasa ekonomisi kurmayı hedeflemiştir. Ayrıca U Thein Sein, Myanmar’ın dış politikada hiçbir devletin himayesi altında olmayacağını belirtmiş ve bu doğrultuda stratejik hareket etmiştir (Myoe, 2016, s. 123). 2011–2021 yılları arasında Myanmar, çok taraflı diplomasi izlemiş, Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışırken Çin ile ilişkilerini dengelemeye çalışmıştır. Ülke, dış politikada korunmacı bir strateji izleyerek bağımsız ve bağlantısız bir görünüm sergilemiştir. Ancak 2021 askeri darbesi, tüm bu olumlu gelişmeleri durdurmuş ve Myanmar, Batı’nın ekonomik ve siyasi yaptırımları ile ambargolarına maruz kalmış, uluslararası sistemden büyük ölçüde izole edilmiştir (Yüce, 2022, s. 275–276).

24 Eylül 2021 tarihinde Endonezya-Jakarta'da düzenlenen ASEAN Liderler Zirvesi'nde Myanmar ile ilgili olarak ASEAN Liderlerinin Beş Noktalı Mutabakatı kabul edilmiştir (ASEAN, 2021, s. 4). Bu maddeler:

- Birincisi, Myanmar'daki şiddet derhal durdurulmalı ve tüm taraflar azami itidal göstermelidir.
- İkincisi, ilgili tüm taraflar arasında, halkın çıkarlarına uygun barışçıl bir çözüm bulmak için yapıcı bir diyalog başlatılmalıdır.
- Üçüncüsü, ASEAN Genel Sekreterinin yardımıyla ASEAN Başkanının özel elçisi diyalog sürecinin arabuluculuğunu kolaylaştıracaktır.
- Dördüncüsü, ASEAN AHA Merkezi aracılığıyla insani yardım sağlayacaktır.
- Beşincisi, özel elçi ve heyet Myanmar'ı ziyaret ederek ilgili tüm taraflarla görüşecektir.

9 Ekim 2024 tarihinde Lao-Vientiane'de düzenlenen Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) Zirvesi sonrasında yayınlanan bildirin 180. maddesinde Myanmar ile ilgili karar alınmıştır. Bildiride, ASEAN liderlerinin “Beş Noktalı Mutabakat” üzerinde görüş birliğini sürdürdükleri ifade edilmiştir. Ayrıca, Myanmar'da iç savaşın bir an önce sonlandırılması ve barış ile istikrarın kalıcı hâle getirilmesi için çalışmaların devam edeceği kararı duyurulmuştur (ASEAN Başkanlar Bildirisi, 2024, s. 43).

Askeri hükümet, 28 Aralık 2025 tarihinde yapılması planlanan seçimler öncesinde yeni bir seçim yasası çıkarmıştır. Yasaya göre, seçimle ilgili muhalif eylemlerde bulunan kişiler (konuşma, eylem, protesto vb.) 3 yıldan 10 yıla kadar hapis cezasına çarptırılabilir; seçimlerde görevli personeli, seçmenleri ve adayları tehdit eden, yaralayan veya diğer kötü fiillere karışanlar 3 yıldan müebbet hapse kadar cezalandırılabilir; seçim malzemelerine (oy pusulası, ekipman, seçim binaları) zarar verenler ise 5 yıldan müebbet kadar hapis cezası alabilir (Apnews, 2025). İç savaşın devam ettiği Myanmar'da askeri yönetim, ülke genelinde kontrolü tam olarak sağlayamamıştır. Etnik azınlıkların egemen olduğu bölgelerde seçim güvenliği hâlen ciddi bir sorun olarak devam etmektedir. Ayrıca ordunun çıkardığı son seçim yasası, ordunun iktidarı bırakmaya niyetli olmadığı yönünde yorum ve değerlendirmelere yol açmaktadır. Eğer askerlerin desteklediği Birleşik Dayanışma ve Kalkınma Partisi (USDP) seçimlerde gerekli başarıyı elde edemezse, ordunun iktidarı sivil yönetime devretmeyeceği öngörüsü öne çıkmaktadır.

Bulgular ve Tartışma

Bu araştırma sonucunda Myanmar'da demokratik geçişin kesintiye uğraması, askeri vesayetın sürmesi, toplumsal tepkiler ve direniş, insan hakları ihlalleri ve göç olgusu ile seçimlerin ve demokrasi sürecinin geleceği üzerine önemli bulgular elde edilmiştir.

Myanmar, 2011-2020 yılları arasında sivil yönetim döneminde demokratikleşme, liberalleşme ve kurumsallaşma yönünde belirli adımlar atmıştır. 2015 ve 2020 genel seçimleri sonucunda Ulusal Demokrasi Ligi (NLD) iktidara gelmiş ve ülkenin ilk sivil devlet başkanı atanmıştır. Ancak 1 Şubat 2021 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe ile iktidar tekrar sivillerden askerlere geçmiştir. Bu gelişme, Myanmar'daki demokrasi sürecinin ve demokratik kurumların istikrarsızlığını ve kesintiye uğradığını göstermektedir. Askeri yönetim, iktidarı sivillere devrederken, 2008 Anayasası'nda öngörülen askerlerin %25 milletvekili kontenjanı ve kritik bakanlıklarda egemenlik ve karar alma yetkileri gibi

düzenlemelerle, demokratik süreçler ilerlese bile ordunun denetim, gözetim ve müdahale kapasitesini sürdürmek istediğini ortaya koymaktadır. 2021 darbesi ile ordu, demokrasiyi fiilen baskı ve zorbalıkla kontrol etmeye hazır olduğunu göstermiştir. Askeri yönetimin özellikle muhaliflere yönelik siyasi tutuklamaları, yargılamaları ve hatta idam cezaları, halkın kitlesel protestolar ve sivil itaatsizlik eylemlerine katılımını artırmıştır. Bu süreçte yaklaşık üç milyon insan göç etmek zorunda kalmıştır.

Askeri yönetim, rejime muhalif kişi ve örgütleri “Üç Kardeşler İttifakı” gibi yapılar altında birleştirmesiyle iç savaş riskini tahrik etmiş ve istikrarsızlık olasılığını artırmıştır. Bu durum, Myanmar’da askeri yönetim ve sivil yönetim arasında iki paralel iktidar varlığı algısını doğurmaktadır. 28 Aralık 2025 tarihinde seçimlerin yapılacağı ilan edilmesine rağmen, askeri yönetim seçim öncesi yeni seçim yasasını dayatmıştır. Söz konusu yasa, muhaliflerin cezalandırılma olasılığını artırarak demokratik rekabeti baskılamakta ve meşruiyet krizini derinleştirmektedir. Ayrıca askeri yönetimin ülke genelinde tam kontrol sağlayamaması, seçimlerin şeffaflığı ve güvenilirliği konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Araştırmada incelenen dönem boyunca elde edilen bulgular, Myanmar’daki demokratik kurumların zayıflığını ortaya koymaktadır. Bu durum, askeri vesayet ve anayasal olarak kritik yetkilerin varlığı ile doğrudan ilişkilidir; zira bu yapı, demokratik kurumların kurumsallaşmasını engellemekte ve demokrasinin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. O’Donnell’in delegasyoncu demokrasi kavramı, Myanmar özelinde uyumlu bir çerçeve sunmaktadır; çünkü kuvvetler ayrılığı ve demokratik denetim eksikliği, demokratik riskleri artırmaktadır. Toplumsal göstergeler, sokak protestoları ve iç savaş, Myanmar halkının demokrasi talebinin devam ettiğini ve askeri yönetime karşı güçlü bir toplumsal bilinç oluştuğunu göstermektedir. ASEAN ve Birleşmiş Milletler raporları, uluslararası baskının varlığını ortaya koysa da, bu baskının beklenen ve istenen etkiyi sınırlı ölçüde sağladığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Myanmar, yıllarca siyasi istikrarsızlık ve ekonomik çalkantılarla karşı karşıya kalmıştır. Güneydoğu Asya’da diğer devletlerin sanayileşme hamleleri ve kalkınma atılımları karşısında geride kalmış; Çin, Japonya, Tayland, Güney Kore, Malezya ve Singapur gibi ülkeler uluslararası sisteme entegrasyon sürecini başarıyla tamamlamıştır. Öte yandan, Myanmar’da askeri yönetim ülkeyi hem uluslararası sistemden hem de bölgesel düzeyde diğer devletlerden izole etmiş, bu durum Myanmar’ı hâlen gelişmemiş ülke statüsünde bırakmaktadır.

Myanmar halkının demokrasi özlemi ve toplumsal umut arzusu, askerler tarafından sürekli baskı ve engellemelerle karşılanmıştır. Ülke tarihine bakıldığında, askerler iktidar devri konusunda sivillere hiçbir zaman niyetlenmemiştir. Halkın özgürlük talepleri ve demokratik girişimleri doğrultusunda herhangi bir hamle başladığında, askerler derhal müdahale etmiş ve darbe gerçekleştirmiştir. 2020 seçimlerinin hileli olduğunu iddia eden Myanmar ordusu, 2021 yılında yönetime el koyarak demokratik süreci kesintiye uğratmıştır. Böylece Myanmar için demokrasi, tekrar erişilemez hedef hâline gelmiştir. Dört yıldır ülkeyi yöneten cunta yönetimi, devlet terörünü acımasızca uygulamıştır. Siyasiler tutuklanmış, kitlesel gösterilere katılan gençler gözaltına alınmış ve binlerce aktivist hapse atılmıştır. Askeri yönetim, 1988 yılından beri uygulanmayan idam cezasını yeniden yürürlüğe koymuştur. Bu zulme ek olarak, yaklaşık üç milyon kişi yerinden göç etmek zorunda kalmıştır. Myanmar’da başlayan iç savaş, rejime muhalif tüm grupları tek bir amaç etrafında birleştirmiştir. İç savaşın devam ettiği ortamda, Myanmar askeri

yönetimi 28 Aralık 2025 tarihinde ülke genelinde seçimlerin yapılacağını ve demokratik geçiş sürecinin başlatılacağını açıklamıştır.

Hipotez doğrultusunda yürütülen bu araştırmada, Myanmar'ın siyasal tarihinde iktidarın büyük ölçüde askeri yönetim altında bulunduğu tespit edilmiştir. 2008 Anayasası ile askerlere parlamento sandalye kontenjanının %25 oranında verilmesi ve bazı bakanlıkların kontrolünün orduda tutulması, Aralık ayında yapılacak seçimler sonucunda cuntanın sivil yönetime iktidar devrini gerçekleştiremeyebileceğine dair değerlendirmelere yol açmaktadır. 2025 seçimleri, ülke demokrasisi açısından yeni fırsatlar sunabilir; ancak mevcut siyasal ve güvenlik koşulları dikkate alındığında, yeni seçim yasası, askeri yönetim ve devam eden iç güvenlik sorunları, Myanmar'ın askeri yönetimden sivil yönetime geçişini demokratik bağlamda sağlayıp sağlayamayacağını belirsiz kılmaktadır. Araştırmanın kuramsal ve pratik katkısı, Myanmar'da demokrasiye geçiş sürecinin ordu tarafından nasıl engellendiğini ortaya koymakla birlikte, O'Donnell'in delegasyoncu demokrasi teorisini Myanmar örneği üzerinden analiz etmesidir. Bulgular, Myanmar vaka analizinde demokratik kurumsallaşma ve asker-sivil ilişkileri açısından literatüre önemli katkılar sunmaktadır.

Kaynakça

Brenner, D. (2024). *Misunderstanding Myanmar through the lens of democracy*. *International Affairs*, 100(2), 751–769.

Brenner, D., & Schulman, S. (2019). *Myanmar's transition and contentious politics*. *IDS Bulletin*, 50(3), 17–36.

Bünthe, M., & Jörn, D. (2015). *Myanmar: Political reforms and the recalibration of external relations*. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 34(2), 3–19.

Bünthe, M., Köllner, P., & Roewer, R. (2019). *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 38(3), 249–264.

Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press.

Myoe, M. A. (2016). *Myanmar's foreign policy under the USDP government: Continuities and changes*. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 35(1), 123–150.

Nakanishi, Y., & Osada, N. (2016). *The 2015 Myanmar general election: A historic victory for the National League for Democracy* (ss. 2–4). Institute of Developing Economies.

O'Donnell, G. (1994). *Delegative democracy*. *Journal of Democracy*, 5(1), 55–69.

O'Donnell, G. (1996). *Illusions about consolidation*. *Journal of Democracy*, 7(2), 34–51.

Reny, M. E. (2020). *Myanmar's transition and the resurgence of Buddhist nationalism*. *Asian Survey*, 60(6), 1072–1089.

Yüce, M. (2022). *Güneydoğu Asya'da bölgesel siyasetin temel dinamikleri kapsamında Myanmar dış politikasının analizi*. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 260–279

İnternet Kaynakları

Akcan, I. (2024, January 31). *Myanmar'da askeri darbenin 3. yılında çatışmalar ve taraflar arası gerginlik devam ediyor*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/myanmarda-askeri-darbenin-3-yilinda-catismalar-ve-taraflar-arasi-gerginlik-devam-ediyor/3123619>

BBC News. (2020, November 13). *Myanmar: Aung San Suu Kyi's party wins majority in election*. <https://www.bbc.com/news/world-asia-54899170>

BBC Türkçe. (2022, September 25). *Myanmar'da darbe karşıtı dört aktivist idam edildi*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cn0gr01g8rko>

Brookings. (2023, February 13). *The civil war in Myanmar: No end in sight*. Yun Sun. <https://www.brookings.edu/articles/the-civil-war-in-myanmar-no-end-in-sight/>

Civil War in Myanmar. (n.d.). *Council on Foreign Relations*.
<https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/rohingya-crisis-myanmar>

Constitution Net. (n.d.). *Myanmar*. <https://constitutionnet.org/country/myanmar>

Faruk Yıldız, Ö. (2021, July 27). *Myanmar askeri yönetimi, 2020 genel seçim sonuçlarını geçersiz saydı*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/myanmar-askeri-yonetimi-2020-genel-secim-sonuclarini-gecersiz-saydi/2315110>

Freedom House. (2024). *Freedom in the world: Myanmar*.
<https://freedomhouse.org/country/myanmar/freedom-world/2024>

Freedom House. (2024). *Freedom on the net: Myanmar*.
<https://freedomhouse.org/country/myanmar/freedom-net/2024>

Horse, R. (2024, May 31). *Myanmar is fragmenting—but not falling apart*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/burma-myanmar/myanmar-fragmenting-not-falling-apart>

Human Rights Council. (2025, April 3). *Report on Myanmar* (ss. 1–14).

IDEA. (2025, August 11). *From protest to purpose: How Myanmar's youth are shaping a democratic future*. Nathalie Ebead. <https://www.idea.int/news/protest-purpose-how-myanmars-youth-are-shaping-democratic-future>

NTV. (2025, August 18). *Myanmar yıl sonunda sandık başına gidiyor*.
https://www.ntv.com.tr/dunya/myanmar-yil-sonunda-sandik-basina-gidiyor,4JWRcRuYyki1LHBUyuQ_AQ

Paliwal, A. (2024, January 24). *Could Myanmar come apart? As the rebels gain ground and the junta reels, the country's future is in doubt*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/east-asia/could-myanmar-come-apart>

Report of the Independent Investigative Mechanism for Myanmar. (2025, July 14). *Report on Myanmar* (ss. 1–16).

Swift, D., & Turnell, S. (2025, September 30). *The chance to save Myanmar: U.S. economic tools can counter both the junta and China*. Foreign Affairs. <https://www.foreignaffairs.com/china/chance-save-myanmar>

The Guardian. (2025, March 10). *Myanmar junta's promise of elections denounced as 'sham' by experts*. <https://www.theguardian.com/world/2025/mar/10/myanmar-juntas-promise-of-elections-denounced-as-sham-by-experts>

The UN High Commissioner for Human Rights. (2025, May). *Report on Myanmar* (pp. 1–15).

United Nations General Assembly. (2024, December 17). *Resolution 79/182* (ss. 1–18).

Turkey Ministry of Foreign Affairs. (n.d.). *Myanmar siyasi görünümü*. <https://www.mfa.gov.tr/myanmar-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

AP News. (2025, July 30). *Myanmar's military government enacts a tough new electoral law ahead of year-end vote*. <https://apnews.com/article/myanmar-election-democracy-law-vote-military-fc36d312dafb24a7a30e201a612239c9>

Chairman's Statement. (2021, April 21). *ASEAN Leaders' Meeting* (ss. 1–4).

Chairman's Statement. (2024, October 9). *The 44th and 45th ASEAN Summits, Vientiane, Lao PDR* (ss. 1–44).

